

Olof Palme: "Satans mördare" – tal inför partikongressen

Talare

Olof Palme
F.d. Sveriges statsminister

Datum

28 september 1975

Omständigheter

Programkommissionens förslag till nytt partiprogram. Anförande inför Socialdemokraternas kongress. Korrekturfel i kongressprotokollet har rättats av våra redaktörer.

Jag vill börja med att be kongressen om ursäkt för två saker. För det första därför att ni kommer att utsättas för en lång ideologisk drapa vilken kommer ställa krav på uthållighet. Men det är ju inte så ofta som partiet gör om sitt program och det finns ungefär 650 motioner i programfrågan.

För det andra ber jag om ursäkt därför att jag likväl bara kommer att uppehålla mig vid en aspekt på programmet som jag betraktar som den viktigaste. Jag har fått ta bort mycket av vad jag tänkte säga och jag hoppas att tex Inga Thorsson kommer att fördjupa den internationella delen utöver vad jag kan göra.

En programrevision är en viktig händelse i partiets liv. Partiet fick sitt första program år 1897. Det reviderades 1911, 1920, 1944 och 1960. Vi står således inför det sjätte programmet i vår historia. Det är fråga om att forma den politiska viljeinriktningen för en ganska lång tidsperiod. Det är inte bara fråga om att för oss själva medvetandegöra huvuddragen i den politik vi för. Det är framtiden det gäller och kring vilka uppgifter vi ska samla krafterna. Det ger en bild av programmets betydelse och av det ansvar som denna kongress står inför.

Den viljeinriktning som 1960 års partiprogram och det se- nare kommunala handlingsprogrammet ger uttryck för har i hög grad satt sin prägel på partiets politik under de senaste 15 åren.

Vi skulle satsa på ekonomiska framsteg för att kunna bygga upp den gemensamma sektorn och möta de otillfredsställda förväntningarnas missnöje.

Ni kanske minns diskussionerna från den tiden? Våra motståndare hävdade att

socialdemokratin försuttit sin chans, att det stigande välståndet ryckte undan grunden för socialismen. Dessutom hade industriarbetarklassen slutat växa numerärt. Det ökande antalet tjänstemän skulle föra borgerligheten till makten. Socialism var möjligen någonting för fattiga länder i tredje världen, men inte för ett samhälle med hög standard.

Vi vet nu att det var arbetarrörelsen som fick rätt. Den fulla sysselsättningen och det stigande ekonomiska välståndet gjorde inte människorna konservativa. Tvärtom medförde det växande krav på områden som bara kunde tillgodoses effektivt genom samfälliga åtgärder. Det förutsatte samverkan och solidaritet.

Med hög sysselsättning och stigande välstånd skulle komma förväntningar och krav på att grundläggande behov skulle tillgodoses, inte bara för en minoritet, utan för hela folket. Goda bostäder. Arbete åt alla. Vård vid sjukdom. Utbildningsmöjligheter för barnen. Omsorg om de gamla.

Gemensamma insatser med samhället som instrument skulle frigöra enskilda människor.

Denna viljeinriktning formades till en genomtänkt åskådning av först och främst Tage Erlander. Den fördes ut av honom på ett sätt som varje människa kunde förstå och gripas av. Det fanns många länder där man just talade om de stigande förväntningarnas missnöje och konstaterade att ett sådant missnöje förelåg. Men intressant blir det ju först om man kan undersöka vad det beror på, vad man kan göra åt det och vilken samhällssyn som krävs för att omsätta insikten i handling, och där gick vi före. Denna viljeinriktning har i hög grad varit bestämmande för partiets arbete under de gångna 15 åren. Vi spände solidaritetskravet högt. Vi lyckades samla vårt folk kring ett välfärdsbygge. Den framgången bär vi med oss in i framtiden, för vi kommer att fortsätta att bygga ut och förbättra. Vi kommer att stå inför uppgiften att skapa och fortsätta att värna ett samhälle med en sådan styrka att det kan utgöra ett stöd för enskilda människor men också med en mjukhet, som markerar att dess uppgift är att tjäna enskilda människor. Men vi upplever nu behovet att på nytt formulera partiets viljeinriktning på längre sikt. Vi kan därvid stöda oss på en utomordentligt livlig och vital ideologisk diskussion inom hela arbetarrörelsen. Den har lett fram till att 1960 års formulering blivit otillräcklig. Det är det som är innebörden av förra partikongressens beslut att partiprogrammet skulle revideras.

Bakgrunden till det beslutet står som så ofta att finna i ett studium av verkligheten.

På 1960-talet blev vi starkare än någonsin förr medvetna om de internationella perspektiven på vår gärning. Den helt gränslösa fattigdomen, de hopplöst små förändringarna i de fattiga länderna trängde sig in i vårt medvetande. Vår ungdom vände sig utåt, mot världen.

Någon föreslog häromåret en tio-gradig löneskala för jordens befolkning. Den lägsta lönegraden skulle vara 2 000 kalorier och ett glas rent vatten om dagen. För nära en femtedel – om jag minns rätt – av jordens befolkning skulle en sådan garanterad lägstalön vara en kraftig löneförhöjning.

De fattiga folkens krav på rättvisa och solidaritet förändrade vår bild av världen. Den fördjupade insikten om den internationella solidaritetens nödvändighet. Kriget i Vietnam skakade oss ur det kalla krigets låsningar och grundlade en ny solidaritet med de krafter i den tredje världen som kämpar samma kamp som vi för framsteg och social rättvisa.

1960 års program var det första av våra program som hade ett utförligt och framåtsyftande internationellt avsnitt. Men det blev ändå de internationella frågorna som föranledde de första kraven på en programrevision. Det var det internationella avsnittet i 1960 års program som först förlorade i aktualitet – i förmåga att åskådliggöra arbetarrörelsens viljeinriktning.

Men vad är det som gjort det tidiga 1960-talets framgångsrika viljeinriktning otillräcklig i dag?

Man kan besvara den frågan på många sätt.

Man kan hänvisa till de enskilda människornas svårigheter och påfrestningar. Den hårda pressen i arbetslivet, utslagningen, folkomflyttningarna, miljö- och hälsoförstörelsen, de kvardrojande inkomstklyftorna. Man kan hänvisa till det omfattande forsknings- och utredningsarbete som vi och Landsorganisationen tog initiativet till i syfte att klarlägga verkligheten. Landsorganisationens undersökningar av arbetsmiljön. Levnadsnivåundersökningen som klarlade skillnaderna i levnadsvillkoren och hur de kunde återföras på människornas

ställning i arbetslivet.

Eller man kan gå till författarna. Sven Lindqvist har i en lysande essä; "Arbetaren som började undra", beskrivit en arbetare som åker till jobbet varje dag förbi bostadshus, sjukhus, skolor och teatrar. Alla dessa byggnader ser annorlunda ut än hans fabrik, vackrare och mänskligare.

På orten förvandlar man en gammal läderfabrik till en gymnasieskola. Den byggs om rejält som om det vore ett annat slags människor som skulle komma in i byggnaden. Det byggs restaurang, samlingslokaler, utrymme för rekreation och olika aktiviteter. Man satsar målmedvetet för att sätta den enskilde eleven i centrum. Det var fint, tyckte han. Men han började undra varför man inte kunde bygga en fabrik som ställde den enskilde arbetaren i centrum, satsade på att stimulera honom att ta tillvara sina inneboende förutsättningar.

I en uppslagsbok fann han att bostäder, sjukhus, teatrar, butiker är konsumtionsanläggningar som ska tillfredsställa behov. En fabrik däremot är en produktionsanläggning som med utnyttjande av mänsklig arbetskraft och materiella resurser ska producera nyttigheter eller produktionsmedel.

Varor kan tillverkas på ett ställe, säljas på ett annat och förbrukas på ett tredje. Varor luktar inte även om arbetsplatserna stinker eller är bullrande. Och eftersom förbrukarna av varor aldrig behöver sätta sin fot i tillverkningslokalerna finns det i ett klassamhälle inte någon anledning att bygga mänskligare fabriker.

Därför, säger Sven Lindqvists arbetare, ser fabriken ut som den gör och den kommer att fortsätta att se ut på det sättet tills jag och mina arbetskamrater får vara med och bestämma hur den ska se ut.

I vissa avseenden kan Lindqvists analys vara orättvis. Men det ger något av kärnan i varför arbetarrörelsen med sådan bestämdhet satsat på en förnyelse av arbetslivet.

Det var inte tillräckligt med en välfärdspolitik som ger oss en bättre socialförsäkring, en ny och bättre skola, en höjd bostadsstandard och ökad fritid. Välfärdssamhället hade inte dragit in på arbetsplatserna. Där rådde sociala skillnader mellan olika kategorier av anställda. Där fanns olycksfallsrisker och

hälsorisker. Där kände man oro för friställningar, utslagning och sänkt lön. Där rådde inte demokrati – där härskade arbetsgivaren i kraft av sin § 32. Så förhöll det sig i arbetslivet. Och dessa förhållanden bestämde i viktiga avseenden den enskildes situation utanför arbetslivet.

I tanken på ett välfärdssamhälle ingår föreställningen om trygghet och jämlikhet, solidaritet och demokrati. Men man upplevde alltför ofta att dessa värderingar ställts åt sidan när besluten inom näringslivet fattas om investeringar, om personalpolitik, om produktionsmetoder. Där fattas besluten i kraft av kapitalägande och med privat vinstintresse som ledstjärna. Marknadskrafterna blev stundom brutala mot enskilda människor, mot grupper, mot hela bygder.

Det här är fråga om en fundamental förändring i människornas krav. På 1950-talet talade vi om ett missnöje framdrivet av otillfredsställda förväntningar, därför att en förbättrad privat levnadsstandard inte motsvarades av en förbättrad välfärd och en utbyggnad av de tjänster som krävdes av samhället såsom bostäder, skolor och sjukvård.

Många av dessa välfärds mål har vi nu börjat förverkliga. Då vidgas horisonten och blickarna riktas åt annat håll. Människorna börjar fråga sig varför dessa välfärds mål inte får bryta igenom i arbetslivet och upplever allt starkare kontrasterna mellan samhällets allmänna mål och deras praktiska erfarenheter från sina arbetsförhållanden.

Med något av obönhörlig logik har vi kommit att vidga välfärdsbegreppet till att omfatta även förhållandena i produktionen. Vi kunde inte stå till svars med att satsa på hälsa och välfärd för folket medan människorna i produktionslivet drabbades av växande olycksrisker och förslitning. Vi kunde inte satsa på en väldig expansion av modernt samhällsbyggande utan att granska de lokaler där människorna utför den produktion som lägger grunden för välståndet.

Vi kunde inte målmedvetet genomföra en lika behandling i sociallagstiftningen och stillatigande godta en orimlig kategoriklyvning i arbetslivet. Vi kunde inte tala om medbestämmande på samhällslivets olika områden utan att samtidigt satsa på demokratisering på arbetsplatserna.

1975 års program måste ge uttryck för denna insikt som har genomsyrat

debatten inom arbetarrörelsen. Det programförslag som ligger på kongressens bord slår fast arbetets betydelse inte bara för vår välfärd utan som en del av vår välfärd. Programkommissionen har sökt formulera partiets och hela arbetarrörelsens bestämda vilja till förnyelse av arbetslivet.

En sådan förnyelse kan bara ske om de som är direkt berörda av förhållandena på arbetsplatserna får mer att säga till om. Programkommissionen drog därav slutsatsen att tiden nu var mogen. Demokratins principer måste få prägla det ekonomiska livet.

Detta var huvudlinjen i det förslag till nytt partiprogram, som kommissionen sände ut på remiss förra året. Där låg också en fråga till medlemmarna: är ni beredda att ta detta steg?

Gensvaret blev överväldigande. 579 motioner och 175 remissyttranden lämnades in som ett resultat av programdebatten. Det har varit ett stort arbete att samla in, systematisera och överväga hela denna väldiga motionsflod.

Motionerna innebar en uppslutning kring de grundläggande principerna i förslaget – att frihet, jämlikhet, solidaritet och demokrati utgör de övergripande värderingarna för socialismen och att arbetet är det grundläggande värdet för samhällsutvecklingen. De innebar ett stöd för kravet på att socialdemokratin nu ska göra förverkligandet av den ekonomiska demokratin till sin huvuduppgift. De gav ett stöd för kravet på en planmässig hushållning, löntagarnas medbestämmande och för ett stärkt konsumentinflytande.

Men motionerna innebar inte enbart en anslutning till de grundläggande principerna och tankegångarna. De innebar också en kritik på många viktiga avsnitt, de förde fram krav på ytterligare framflyttningar av positionerna och av preciseringar i programmet. Programdebatten skapade en ökad klarhet om partiets ideologiska position och om riktlinjerna för vår politik. Programkommissionen har försökt att ta fasta på dessa krav i utformningen av det reviderade förslaget till partiprogram.

Låt mig ta fram det allra mest centrala i vår åskådning, sådan vi söker formulera den i förslaget till nytt partiprogram. Demokratien är för oss kärnan i socialismen. Vårt partiprogram handlar om demokrati. Demokratien binder samman socialdemokrater från olika länder, förenar socialdemokrater ur skilda

generationer. Den demokratiska socialismen fick sina teoretiska grundvalar utarbetade av främst Karl Marx, men hämtade inspiration också från socialismens utopister, kristna rörelser, radikala fritänkare och humanister. Dess organiserade uttryck är arbetarrörelsen i olika länder. Den är hundra år gammal, de senaste hundra åren i mänsklighetens historia. Det innebär att av de politiska ideologierna är socialismen den yngsta, den moderna och progressiva rörelsen.

Ingen politisk rörelse har bringat så stora offer i kampen för demokratin som socialdemokrater i olika länder. Ingen politisk rörelse har med större beslutsamhet och målmedvetenhet försvarat de demokratiska värdena.

I land efter land har socialdemokratin förföljts.

Men oändligt tålamod och med en värdighet som stått i skarp kontrast mot den konservativa överhetens inskränkta och ofta brutala uppträdande erövrade socialdemokraterna fackliga och politiska rättigheter åt de lönearbetande. Det skedde mot munkorgslagar, Akarpslagen, motståndet mot allmän rösträtt, försvaret för den personliga kungamakten i det skede som Hjalmar Branting kallade för de brutala undertryckningsförsökens tid. Herr Bohman borde, om jag får anknyta till en annan känd tänkare – gå hem och läsa historia.

Fascisterna i Europa försökte med våld kväva socialdemokratin. Ty vad var ett farligare hot mot diktaturen än en rörelse som samlade folkets breda lager kring framstegets idéer. När nazismen gick segrande fram fick otaliga socialdemokrater offra sina liv, gå i koncentrationsläger eller i landsflykt därför att de inte ville överge sin demokratiska övertygelse, de kom sedan tillbaka och byggde upp sina länder.

Det fantastiska är att detta fortsätter, att dessa satans mördare får hålla på som det sker.

För 1930-talets generation av ungdomsklubbar var inbördeskriget i Spanien en helt dominerande upplevelse, som skapade deras bild av världen och mycket av deras politiska engagemang. Spanienkriget hade för dem ungefär samma betydelse som Vietnamkriget hade för ungdomen på 1960-talet.

Detta var alltså för 40 år sedan. Nu närmar sig denna regim sitt fall. Alla vet vad som kommer att sägas när den väl fallit: I den djupaste skam och förnedring tog

fascismen med våld makten i Spanien i slutet av 1930-talet. I närmare 40 år har den pinat det spanska folket. Den kommer att falla också i den djupaste skam och förnedring, och historiens dom kommer att bli ohyggligt hård över Francos fascistregim. Detta vet vi, men ändå består den ännu idag.

Det talades så mycket om att man efter kriget skulle bygga upp ett nytt Europa, grundat på demokrati. Men detta Europa har kvar denna varbold ur det förflutna.

Den militära betydelsen är inte vår sak – vi är inte med i några pakter. Men det måste vara något egendomligt att försvara demokratin genom att köpa baser av fascisterna.

Jag tror att det blir en huvudfråga under de närmaste dagarna, veckorna och månaderna om detta demokratiska Europa, där man talar så mycket om att bygga en framtid, har tillräckligt mycket av självkänsla för att man gemensamt ska kunna göra sig kvitt detta eländiga minne ur ett dystert förflutet.

I länder där de kommunistiska partierna enligt Lenins och Stalins klassiska principer hade besatt polisen, militären och statsapparaten, där likviderade man systematiskt socialdemokratin. Ty vad var ett större hot mot en sådan diktatur än en rörelse som med demokratiska principer samlade folkets breda lager kring framsteget och humanitetens ideer.

Det som hänt i Portugal visar Leninismens elände när man trodde att man skulle kunna återupprepa 1917 års ryska revolution i en annan epok, i ett annat land och under helt andra förhållanden. Det lyckades inte därför att man glömde bort folket. Men våra vänner – de portugisiska socialisterna – gick då ut till folket och vädjade om dess stöd. De fick det också alldeles klart. Det var detta som var bankrutten för elittänkandet.

I Sverige är det socialdemokraterna som tillsammans med liberalerna fört demokratin till seger och försvarat den.

Därför är ingen förolämpning grövre och mera vulgär än när det konservativa etablissemangets företrädare anklagar socialdemokratin för att hota demokratin.

Det vittnar inte bara om historisk och politisk obildning och om allmän

hållningslöshet, det vittnar också – vilket är allvarligare – om en bristande insikt om demokratins verkliga innebörd.

För oss är demokratin en fråga om människovärde.

Och människovärde, det är de politiska friheterna, rätten att fritt få uttrycka sin mening, rätten att få kritisera och bilda opinion.

Människovärde – det är rätten till hälsa och arbete, utbildning och social trygghet.

Människovärde – det är rätten och den praktiska möjligheten att tillsammans med andra forma framtiden.

Dessa rättigheter, demokratins rättigheter, kan inte få vara förbehållna ett visst skikt av samhället. De måste vara hela folkets egendom.

Socialdemokratin har alltid betonat den politiska demokratin som ett värde i sig. Det förekommer ibland löst prat om "borgerliga" friheter och om den "borgerliga demokratin".

Men det är våra friheter det är fråga om, det är vår demokrati det är fråga om – som vårt folk med möda tillkämpat sig och som vi socialdemokrater alltid till det yttersta kommer att försvara.

Samtidigt har socialdemokratin alltid betraktat demokratin som någonting mer än formella rättigheter. Vi har betraktat den som en väg att förverkliga människors önsknings, genomföra sociala framsteg, omdana samhället.

De arbetarmassor som samlades till de stora rösträttsdemonstrationerna vid seklets början bar två plakater. På det ena stod "Allmän Rösträtt" på det andra "8 timmars arbetsdag". De såg sambandet. Demokratin gav dem förhoppning om att kunna lyfta sig ur nöden och fattigdomen, att förverkliga sina viktigaste sociala önskemål.

Kampen för den politiska makten blev en kamp mot de krafter som ville förbehålla den politiska beslutanderätten åt de besuttna. Det var den kampen som Hjalmar Branting och socialdemokraternas pionjärer fick föra och förde till

seger tillsammans med den borgerliga vänstern. Men vägarna skildes när demokratin öppnade möjligheter för de eftersatta i samhället att genomdriva kraven på en utjämning av de sociala villkoren. Då förenades de borgerliga i sitt motstånd mot samhällsingripanden i det ekonomiska livet, då sökte man intala folket att det fanns en gräns för demokratin, över vilken man inte fick gå.

Kampen för den sociala demokratin blev därför en kamp mot dem som hävdade att den politiska demokratin inte fick användas för att förändra de sociala villkoren. Den var den kamp som Per Albin Hansson, Gustav Möller och Ernst Wigforss och hela rörelsen förde under 30-talet.

Så här sa Per Albin Hansson i sitt berömda uttalande: "Först skall vi befästa den politiska demokratin, därefter skall vi förankra den sociala demokratin, och den sociala välfärden. Sedan är tiden inne att gripa sig an med den ekonomiska demokratin."

Wigforss har ständigt hävdat att man inte, när man en gång accepterat demokratins principer, kan dra en gräns för demokratin. "Den som öppet godtagit en demokratisk likvärdighetsprincip, kan inte sedan efter sitt behag avgränsa dess tillämpning till vissa livsområden."

Den tanken återkommer i LO-rapporten om demokrati i företagen: "För individen är livet en helhet. Det finns inte skarpa skiljelinjer mellan arbete, ekonomi, kultur och social ställning och behandling. Sett från den enskildes perspektiv måste frigörelse- och jämlikhetssträvandena pågå ständigt och inom alla sektorer av samhällslivet."

Samtidigt som partiets tänkande utvecklas i takt med att vi når framgångar, drivs den ekonomiska demokratiseringen obönhörligt framåt av vissa tendenser i samhällsutvecklingen; av produktivkrafter, om man så vill.

Utvecklingen i den kapitalistiska ekonomin kännetecknas av en allt större koncentration av den ekonomiska makten. Det gäller i hög grad i Sverige. Men denna maktkoncentration i vår ekonomi är en spegel av vad som händer i andra länder och i hela världsekonomin där världsomspännande företag opererar oberoende av nationsgränser och obundna av de mål som uppställs av de nationella regeringarna.

Den ensidiga satsningen på tillväxten i produktionen bygger på en i längden ohållbar förbrukning av jordens ändliga råvarutillgångar och naturresurser. Energikrisen gjorde detta på ett mycket påtagligt sätt uppenbart för envar. De stora FN-konferenserna om miljö, befolkning, livsmedel och om en ny ekonomisk världsordning har med allt större skärpa markerat detta förhållande. Man kräver global hushållning och solidaritet över gränserna.

Det finns hos alla människor en oro för att gifter och kemiska ämnen hotar människors hälsa och balansen i naturen. Det betraktas av allt fler som en följd av en okontrollerad teknisk och ekonomisk utveckling. Man ställer allt starkare krav på att tekniken ska kontrolleras och dess framsteg värderas även ur bredare sociala synpunkter.

Den internationella ekonomin befinner sig i en svår kris. Hög arbetslöshet råder, samtidigt som inflationen höjer priserna och urholkar lönerna. Inkomst- och förmögenhetsfördelningen blir därmed allt ojämnare, de sociala skadeverkningarna allt större. Allt fler ställer sig frågande inför det ekonomiska systemets förmåga att bemästra krisen.

Detta är problemen, kring dessa kretsar den politiska debatten. Att avvärja dessa hot mot välfärd, trygghet och rättvisa har varit målet för en stegvis allt mer utvecklad reformpolitik. Vi ser alltså här att produktivkrafterna och partiets egen utveckling sammansmälter. Då kan man ställa frågan: vad är det som gör att arbetarrörelsen tilltror sig förmågan att gripa sig an med dessa gigantiska problem på ett konstruktivt sätt?

I botten ligger naturligtvis en övertygelse om betydelsen av solidaritet och samverkan mellan likaberättigade medborgare som drivkraft i samhällsbyggandet. Där ligger tron på demokratin som ett handlingskraftigt instrument för att förverkliga medborgarnas förhoppningar och önskningar. I botten ligger också erfarenheten av ett fredligt samhällsbygge. Det var inte de enskilda initiativen med det privata vinstintresset som drivkraft som förde kampen mot arbetslöshet och fattigdom, som förmådde skapa trygghet för de gamla och för familjerna, som byggde upp sjukvården och utbildningen. Drivkraften var idéer om gemensamt ansvar och solidaritet. Den drivkraften har räckt för att bygga ett historiskt och internationellt sett ganska hyggligt samhälle för medborgarna i detta land. Det vore ju ändå märkvärdigt om inte erfarenheterna kunde tjäna som en sporre för framtiden.

De erfarenheter vi salunda gjort, utvecklingens karaktär och inneboende tendenser, de problem vårt samhälle står inför – alla dessa omständigheter leder till slutsatsen att den ekonomiska demokratiseringen nu blir både naturlig och nödvändig. Programkommissionens slutsats är att den ekonomiska demokratiseringen ska ställas i förgrunden i vårt partiprogram.

"Socialdemokratin vill därför ersätta den nuvarande ekonomiska maktkoncentrationen i enskilda händer med en ordning där varje människa har rätt att som medborgare, löntagare och konsument påverka produktionens inriktning och fördelning, produktionsapparatens utformning och arbetets villkor", skriver programkommissionen.

Som medel anges planmässig hushållning under medborgarnas kontroll, löntagarnas förnyelse av arbetslivet och större inflytande för konsumenterna.

I programförslaget pekar vi på åtta områden där en planmässig hushållning under samhällets ledning och under demokratisk kontroll framstår som oundgängligen nödvändig.

Miljöpolitiken förutsätter en övergripande målsättning och medel att förverkliga den. Annars kan vi inte skydda vår natur, värna våra resurser av land och vatten, bekämpa föroreningen och förgiftningen. Hushållningen med mark och vatten och miljökontrollagen är exempel på att en sådan planering är under utveckling.

Energikrisen bekräftade slutgiltigt att energipolitiken kräver en långsiktig planering. Det gäller inte bara hur energi ska framställas. Det gäller i lika hög grad vår användning av energi. Sparsamhet och hushållning är en förutsättning för att kunna uppnå rimliga mål.

Dessa tankar är vägledande för den energipolitik som vi är i färd med att utveckla och som riksdagen ställt sig bakom.

Regionalpolitiken syftar till en jämnare fördelning av arbetstillfällen och service över landet. Den blir ett tomt skal om den inte bärs upp av en långsiktig planering och effektiva medel att sätta in till stöd för utsatta regioner och bygder i vårt land. Detta är grundvalen för de riktlinjer för regionalpolitiken som

riksdagen ställt sig bakom och som nu följs upp i en intensiv aktivitet i kommuner och län över hela landet.

Detta är några exempel på en begynnande mycket mera målmedveten planering för framtiden.

För några decennier sedan väckte tanken på en planmässig hushållning ett intensivt motstånd och föranledde en hård politisk strid – PHM och allt annat. Den bestrids nu knappast av någon. Den tvingar sig fram i land efter land och bedrivs redan med stor intensitet av privata intressen från sina utgångspunkter.

I dag gäller frågan i stället vilka mål som ska eftersträvas i planeringen, i vems intressen den ska bedrivas – i hela folkets eller i de multinationella bolagens och de stora kapitalkoncentrationernas – och hur man ska kunna trygga demokratisk kontroll och medverkan i planeringen.

Planeringen måste gälla alla delar av vårt land och ges goda resurser. Det är nödvändigt för att skapa en motvikt till den privata maktkoncentrationen och till de internationella jättekoncernerna. Det är nödvändigt för att ge slagkraft åt en välfärdspolitik som täcker hela landet.

Våra motståndare talar i det sammanhanget mycket om statsdirigering, centralbyråkrati och pampar. I de allra flesta fall speglar detta en konservativ motvilja mot att de oundvikliga målkonflikterna i samhällsutvecklingen ska lösas inte på kapitalägarnas villkor utan på demokratisk väg.

Men vi ska inte låta en osaklig och klassbunden kritik förvilla oss. Risken för en byråkratisering finns alltid där. Som socialdemokrater har vi inte något intresse av att skapa en gigantisk central planeringsbyråkrati som lätt blir avskärmad från verkligheten och klavbinder i detaljregleringar. Det är en styrka att i hög grad kunna bygga planeringen på en kommunal självstyrelse som har större befogenheter här än i något annat land. Det är en styrka att ha en stark och obunden fackföreningsrörelse och aktiva folkrörelser som förmår engagera medlemmarna och energiskt hävda deras intressen. Det är också en styrka att ha många självständiga företag som arbetar inom de ramar som lagstiftning och planering drar upp, oavsett hur man ordnar ägandeförhållandena.

Teoretiskt är det en fördel med teknokratiska planeringsmodeller som till synes

skapar enhetslösningar på alla samhällsproblem. Men det finns förskräckande erfarenheter ute i världen hur detta i praktiken fungerar. I en demokrati är det en fördel att bygga på balanserade motvikter som i sig kan utgöra en garanti för hänsyn och tolerans och skapa ett brett utrymme för initiativ och mångfald. Det är bland annat därför vi så beslutsamt satsar på ett ökat löntagarbestämmande på alla nivåer. Det är också därför som vi i programmet så starkt understryker folkrörelsernas betydelse. Det är därför som SSUs folkrörelsekampanj och alla sådana insatser har varit så utomordentligt konstruktiva.

Det är viktigt att finna vägar till en bred demokratisk medverkan i planeringen.

Energipolitiken formades ut efter en bred medborgerlig aktivitet, där 10 000-tals människor kväll efter kväll satt i studiecirkel, trängde in i sakfrågorna, formade sina ståndpunkter. Först därefter var vi redo att gå till beslut i frågan. Internationellt sett var detta rådslag i energifrågan ett unikt exempel på en demokratisk medverkan i planeringsprocessen.

Den nu pågående länsplaneringen följer ett liknande mönster. 10 000-tals människor har under det gångna året trängt in i den egna kommunens, det egna länets problem, klarlagt utgångsläget, övervägt handlingslinjer mot framtiden. Det är också ett internationellt sett unikt exempel på demokratisk medverkan i planeringsprocessen.

Men det är inte så att vi bara ska hålla på med de absolut mest näraliggande problemen – med det som rör den egna bygatan. Om vi ska kunna förvandla samhället måste de stora avgörande frågorna bli åtkomliga för människorna. Vi kan inte vara bundna av experter och teknokrater när det gäller dem. Hur de stora avgörande frågorna i samhällets utveckling loses beror ytterst på våra värderingar om en önskvärd framtid och då finns det inte experter utan bara människor med lika värde. På den vägen ska vi fortsätta. Planering är inte något själlöst maskineri. Den bygger på människors medverkan. Dess syfte är att tjäna människorna. Nyligen var jag på besök i Skaraborg. Där ligger Hällekis. Det är vackert i Hällekis, och människorna där är fast knutna till sin bygd. Hällekis tillvaro bygger på tre resurser. Den ena resursen är ett storföretag som där skapat en produktionsanläggning som ger utkomst åt människorna på orten. Det är den enda industrin och den svarar för det helt dominerande antalet arbetsplatser.

Den andra resursen är det samhälle som byggts upp för att skapa trivsel för invånarna. Där har under generationers möda byggts skolor, samlingslokaler, bostäder, vägar och gator för att möta människornas önskningar om ett välordnat samhälle. Den tredje resursen är de människor som där bor och arbetar. De har rotat sig fast där, de trivs i bygden och vill där bygga en framtid för sig och sina barn. Försvinner någon av dessa resurser, brister någon av länkarna i kedjan, så faller samhället. Nu har det stora företaget förklarat sig vilja lägga ned driften, även om något beslut ännu inte har fattats. Samhället känner sig hotat i sin existens, det riskerar en väldig kapitalförstörelse. Människorna känner djup oro för sin framtid. De vänder sig till samhället för att få stöd. Myndigheter kopplas in. Alla planeringsresurser utnyttjas. Sk byråkrater och pampar arbetar veckor och månader för att söka finna en lösning. Det arbetet pågår än.

Varför? Jo, därför att den viktigaste resursen ändå är de enskilda människorna, deras upplevelse av trygghet, deras tillförsikt inför framtiden. Och när påfrestningarna kommer finns tills sist bara den vidare solidariteten att lita till som en möjlig väg ur svårigheterna.

Detta är kärnan. Den planmässiga hushållning vi talar om är inte något teknokratiskt påfund. Den måste framför allt ha en mänsklig dimension, i syfte att tjäna människorna, i en strävan att ge solidariteten en praktisk innebörd.

Den planmässiga hushållningen som ett led i ekonomins demokratisering har när det gäller arbetsförhållandena ute i företagen sin motsvarighet i vår strävan till en förnyelse av arbetslivet.

I de inledande målformuleringarna till förslaget till partiprogram heter det:

"Socialdemokratin hävdar att arbetet är grunden för all välfärd och att folkets vilja till arbete är nationens viktigaste tillgång. Varje människa har rätt att efter förmåga delta i arbetet. Varje människa har rätt till ett arbete som kan upplevas som meningsfullt. Arbetet måste ingå i ett socialt sammanhang, där arbetets frukter används för att tillfredsställa individuella och gemensamma behov. Därför måste bestämmanderätten över produktionen läggas i hela folkets händer. Produktionen måste organiseras så att varje människa blir bemött med aktning och respekt för sitt arbete. Den måste organiseras så att varje människa kan känna trygghet till liv och hälsa i arbetet. Därför måste de anställda vinna

bestämmande över förhållandena i företagen."

Vi talar om rätten till arbete. Ett varningens ord här! Det går 15 miljoner människor arbetslösa ute i Europa och Amerika. Arbetslösheten har nu ökat under flera år och det blir bara värre och värre. När jag följer den internationella debatten tycker jag att det håller på att ske någonting ganska otäckt. Man börjar på olika håll vänja sig vid att det ska gå en mängd människor arbetslösa, kanske inte en miljon men en halv miljon eller några hundra tusen människor. Man lägger pannan i bekymrade veck och säger: "Det här sammanhänger med den teknologiska utvecklingen och allt sådant. Vi får nog räkna med att det går väldigt många människor arbetslösa i framtiden."

Jag läste någonstans i en skrift att det kanske i framtiden blir ett privilegium att ha ett jobb. Men har man då föreställningen om arbetet som en plåga, som ett nödvändigt ont, blir detta ett sätt att försvara den arbetslöshet man tillåter i sina länder som ett kvardrojande element.

Om kongressen tar det program som här framlagts binder vi oss ideologiskt vid att arbetet inte är något nödvändigt ont utan måste förbli det centrala i människors tillvaro. Och har vi sagt detta kan vi inte tolerera att stora människomassor permanent går arbetslösa utan vi måste ständigt jobba med att få fram metoder som tryggar den fulla sysselsättningen, som vidgar sysselsättningen för män och kvinnor, för alla människor i landet.

Detta ska vi säga här i landet och det ska vi säga internationellt. Vi ska försöka slå sönder detta vanemäktiga mummel som sprider sig i internationella kretsar om arbetslösheten som ett nödvändigt och bestående ont.

Vi hävdar arbetets värde i det moderna industrisamhället. Vi anser att löntagarna har rätt till bestämmande i produktionen, därför att de där satsar sitt produktiva liv, sin arbetsinsats. Vi eftersträvar en maktförskjutning från kapital till arbete.

Där finns återigen samspelet mellan demokratin som ett i sig eftersträvansvärt värde och förhoppningen att med demokratin som instrument förändra verkligheten. Arbetarna vid seklets början sade: Ge oss rösträtt så kan vi få 8-timmars arbetsdag och avskaffa misären. Löntagarna i dag säger: Ge oss medbestämmande och vi ska skapa drägliga arbetsmiljöer, större trygghet i

jobbet, bättre arbetsvillkor. Så enkelt är det ju.

Och vi möter i grunden samma inskränkta motargument från det beståendes försvarare. När det var tal om rösträtten hotade man med "gatans parlament". När det är tal om demokrati på arbetsplatserna börjar Bohman säga att metallarbetare inte begriper sig på någonting och att de skulle sova dåligt om nätterna om de fick vara med och ta ansvar för de företag där de arbetar. Ränderna går aldrig ur.

1971 års LO-kongress och 1972 års partikongress blev utgångspunkter. Sedan dess har reformerna kommit slag i slag. Häromdagen hade jag besök från utlandet, av några amerikanska vänner. Några av dem sitter här. Man frågade vad ekonomisk demokrati egentligen betyder för dem som står på verkstadsgolvet. Mitt svar var i kort sammandrag detta: Lagen om skyddsombud – det betyder bland annat rätten för skyddsombud att stoppa produktionen, om arbetskamraterna är utsatta för allvarliga olycksrisker. Och jag berättade om vinylkloriden. Lagen om anställningstrygghet – det betyder bland annat skydd mot obefogade uppsägningar. Den får betydelse framför allt för den som har kommit ett stycke upp i åren.

Lagen om anställningsfrämjande åtgärder – den betyder bland annat anpassningsgrupperna kan gå in och se till att arbetsplatserna blir ändrade så att den som blivit handikappad kan vara kvar i jobbet och att de som inte har full arbetsförmåga har större chans att få jobb.

Förtroendemannalagen – den betyder att de fackliga förtroendemännen kan röra sig fritt på arbetsplatsen och utföra de uppgifter som medlemmarna gett dem.

Lagen om rätt till ledighet för studier – den betyder att den som vill utbilda sig har lagens stöd för att ta ledigt utan att mista sin anställning. Tidigare var det många utbildningsdrömmar som blockerades.

Lagen om styrelsrepresentation – den betyder att tusentals arbetare och tjänstemän fått träda in i styrelserummen, få information och insikt, företräda sina kamrater i de långsiktiga besluten om företagets utveckling.

Jag kunde inte påstå att varje lag skulle betyda förändringar för alla löntagare.

Men det torde finnas få arbetare och tjänstemän i vårt land som inte berörs av någon av dessa lagar.

Så har vi börjat. Vi fortsätter nu med den nya arbetsrätten – att avskaffa § 32 och dess motsvarigheter. Därigenom öppnas fältet för löntagarna att genom sina organisationer vinna medbestämmande på alla de områden som de upplever som betydelsefulla. Till det ska Ingemund Bengtsson återkomma senare. Och nu har fackföreningsrörelsen startat en konkret diskussion om hur löntagarna ska få del av kapitaltillväxten i företagen. Det intressanta är att ingen bestrider det berättigade i detta grundläggande krav. Då borde man också låta löntagarna få diskutera dessa frågor på sina egna villkor och inte med pekfingrar från annat håll. Många har undgått att se att debatten om löntagarfonderna växer fram ur en vilja att värna solidariteten och den solidariska lönepolitiken. Den utgår med självklarhet från att löntagarna kräver rättigheter, men då också är beredda att ta ett vidgat ansvar för produktionens utbyggnad. Det är en väldig styrka för ett samhälle när den känslan finns hos de stora löntagargrupperna.

Partiprogrammet är inte någon detaljerad planritning för demokratiseringen av det ekonomiska livet. Vi får, som vanligt, ta ett steg i sänder och utforma nästa steg på grundval av de erfarenheter vi vunnit. För varje steg kommer medvetandet och kunskapen att öka. Praktiken är lika viktig som teorin.

Vi gör oss inga illusioner om att framgången är lättköpt. Det kommer att krävas ett mödosamt och talmodigt arbete för att förverkliga reformerna på arbetsplatserna, så att de får ett påtagligt innehåll i arbetslivets vardag. Det kan varje fackföreningsman som arbetar med de nya lagarna intyga av praktisk erfarenhet.

Det blir som alltid fråga om att växa in i nya arbetsformer och tänkesätt, där det är en fördel om vi kan undgå uppsplitande tvister och kan vinna konstruktiv medverkan från olika parter. Men hur det blir med detta får vi se. Oavsett hur reaktionen blir kan den inte hindra oss att gå framåt.

Kongressen anger färdriktningen och det gäller stora och viktiga avgöranden. Partikongressens beslut – om den antar huvudtanken i förslaget till partiprogram – innebär att den svenska arbetarrörelsen är framme vid det tredje skedet av sin långa kamp för en grundläggande omvandling av det kapitalistiska

samhället.

Kongressens beslut blir också ett inlägg i den pågående internationella diskussionen om vägarna till socialismen.

Arbetet på förverkligandet av detta beslut har sitt samband med den strävan till frigörelse som pågår i hela världen. Längtan efter fred och frihet, social rättvisa och framsteg är gemensam för alla folk, skriver vi i det internationella avsnittet av programförslaget.

Under en lång period såg det ut som om världens öde skulle avgöras i en kraftmätning på alla områden mellan kapitalism och kommunism – de två system som förkroppsligades av supermakterna. För en hel generation blev möjligheten av en konfrontation med kärnvapen mellan de två det allt överskuggande hotet mot mänsklighetens framtid.

Vi hälsar därför med glädje den avspänning som fått sitt uttryck i säkerhetskonferenserna, SALT-samtalen och de vidgade kontakterna mellan stormakterna. Vi menar att avspänning och fred öppnar möjligheter till en friare och öppnare debatt om grundläggande politiska och ideologiska frågor. Det kan ju inte vara så att man därför att man har avspänning ska förklara ideologierna vara döda. Utan tvärtom: om det kalla kriget är dött kan vi börja diskutera ideologierna i stället. Som demokratiska socialister går vi ut i den diskussionen med vår erfarenhet av fredligt samhällsbygge och vår vision om en socialism i frihet. En öppen kritik av andra system innebär ingen önskan om konfrontation utan understryker värdet av en debatt mellan företrädare för olika idéer och samhällssystem.

Vi är självfallet alltid beredda till kontakt och samtal även med dem som vi i olika stycken skarpt kritiserar. Vi behöver inte avskärma oss och ska inte heller låta bli att säga vad vi tycker.

Vi förstår och respekterar att varje folk måste söka sin egen väg till ett bättre samhälle. Men vi upplever hur idéer om solidaritet och rättvisa bryter fram i folkens medvetande och ständigt förnyas i krav på praktisk handling.

Vi vet med bestämdhet att vi aldrig får en värld i trygghet och fred så länge orättvisorna ökar och underutvecklingen består. En ny ekonomisk

världsordning måste skapas. Då måste de rika länderna gå de fattiga till mötes. Då måste de rika länderna förma bygga sina samhällen på solidaritetens och rättvisans grund, för annars blir de snöpta i varje tal om rättvisa över gränserna och internationell solidaritet.

Kapitalismen representerar inte någon frihetsdröm. För vår egen ungdom som engagerats i stödet för nationella och sociala befrielseörelser har det uppdragats hur kapitalismen stöder sig på och inte sällan trivs väl med förtryckarregerier. I den tredje världen finns knappast något exempel på en inhemsk kapitalism. I en del länder finns bara en utländsk kapitalism som skyddas av inhemsk militär och inhemska förtryckare.

Ingen vågar i dag lova de människor som drabbas av industrisamhällets problem att välståndet väntar om hörnet – bara vi satsar på mer kapitalism. Ingen lockas längre att tro att det skulle vara demokrati att överlämna besluten till en ekonomisk elit som äger kapitalet.

Den internationella kommunismen – fläckad av stalinismens grymhet – representerar heller inte någon dröm om frihet. Vilken lockelse utövar kommunismen på dem som vill ha mer att säga till om på sina arbetsplatser, som vill utveckla den lokala självstyrelsen, som vill satsa på en vidgad aktivitet och ett ökat engagemang för allt fler människor i det politiska livet? Kommunismen möter dem med kravet på demokratisk centralism och proletariatets diktatur och med den gra teorin i stället för det levande, praktiska politiska arbetet.

Vår rörelse bär frihetsdrömmen vidare. Socialismen är en frihetsrörelse.

Vi vill samla folket kring tanken på gemenskap och solidaritet som drivkraft i samhällsbygget. Socialismen är en folkrorelse.

Tiotusentals människor i vår rörelse har djupt engagerat sig i arbetet på att forma vår syn på socialismen, och denna programdebatt har varit oändligt stimulerande. Varför? Så här sade Ernst Wigforss en gång, och det är väl en del av svaret:

"Om samhällsordningen har ett värde, om socialismen har ett värde, är det just därför att genom den skapas bättre förutsättningar för människorna att älska och lida, arbeta, hoppas och tro, leva i naturen, bland vänner och

kamrater, i omedelbar erfarenhet av att livet är värt att leva."

Därmed yrkar jag bifall till programkommissionens förslag till allmänna
grundsatser.

Källa

<div>Läs hela talet här.
(Via Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek)</div>

Taggar

1970-tal, 1975, Man, Politiska tal, Socialdemokraterna

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/olof-palme-satans-mordare-tal-infor-partikongressen>